

BETÉTBIZTOSÍTÁS ÉS PÉNZÜGYI STABILITÁS

Kallóné Csaba Katalin – Katona Viktória

A betétbiztosítás témakörét kutató szerzőket leginkább a betétbiztosítás és a pénzügyi stabilitás összefüggése foglalkoztatja. Az elméleti megközelítés szerint a betétbiztosítás a bankrendszerbe vetett bizalom erősítésén keresztül, a bankrohamok megelőzésével a pénzügyi rendszer stabilitását szolgálja. Az empirikus kutatók azonban a betétbiztosítás és a bankrendszer kockázatának összefüggéseit mérve, eltérő piacokat és időszakokat vizsgálva, vegyes eredményre jutnak: egy részük pozitív, másik részük negatív összefüggést vél felfedezni. Minden szerző elismeri, hogy a bankrohamok megelőzésében játszott pozitív szerepe mellett a betétbiztosítás sajnos erkölcsi kockázat forrása is, hiszen arra ösztönözheti a betéteseket, hogy a kockázat mérlegelése nélkül a magasabb kamatot ígérő bankokban tartsák a pénzüket (a betétbiztosítási értékhatárig). A kockázatosabb hiteleket nyújtó bankok emiatt könnyebben juthatnak finanszírozáshoz, hiszen magasabb betéti kamatokat ígérhetnek, amelyek iránt a biztosítás miatt nagyobb a kereslet, tehát ezáltal a betétesek egy relatíve kockázatosabb bankrendszert is finanszírozhatnak. Ebben a fejezetben áttekintjük a témában elérhető, meghatározó elméleti és gyakorlati kutatásokat. Ezek eltérő eredményei rávilágítanak arra, hogy a betétbiztosítás szakirodalmát a huszonegyedik század tapasztalataival is érdemes kiegészíteni.

Jel-kódok: G21, G01

Kulcsszavak: pénzügy, pénzügyi krízis, pénzpiac, pénzügyi intézmények, pénzügyi szolgáltatások, betétbiztosítás, bizalom, OBA, bankcsőd, pénzügyi válság

ELMÉLETI KUTATÁSOK

A betétbiztosítás elméleti alapmodellje szerint a betétbiztosítás a bankrendszerbe vetett bizalom erősítésén keresztül a bankrohamok megelőzésével a pénzügyi rendszer stabilitását szolgálja, és ezáltal társadalmi többletértéket teremt (*Diamond–Dybvig*, 1983). E modell kidolgozása előtt a szakirodalom nem igazolta a betétbiztosítás értékteremtő képességét, inkább annak árazásával foglalkozott (*Merton*, 1977; 1978; *Kareken–Wallace*, 1978; *Dothan–Williams*, 1980; *Buser–Chen–Kane*, 1981). Először *Diamond–Dybvig* (1983) írta le, hogy a betétbiztosítás csökkenti a nem hatékony bankrohamok és emiatt a bankcsödének valószínűségét. Egy nem hatékony bankroham esetén ugyanis a betétesek nem a

bankok rossz fundamentumai miatt rohanják meg a bankot, hanem csak azért, mert mindenki más is ezt teszi, és nem akarják, hogy a pánik miatt elveszzen a pénzük. Viszont ezzel a lépésükkel növelik annak az esélyét, hogy valóban tönkremegy az adott bank, függetlenül attól, hogy ha nem történik tömeges pénzkivétel, akkor egyébként tönkrement volna, vagy sem. A bankcsődök pedig jelentős veszteségeket okoznak, nemcsak közvetlenül a betéteseknek, hanem közvetetten a gazdaság többi szereplőjének is.

Diamond és Dybvig (1983) modellje a bankoknak egy olyan funkciójára világít rá, amelyről azelőtt kevés szó esett. A bankok a betétesek likviditás iránti igényét szolgálják ki úgy, hogy az illikvid eszközeiket (hiteleket) likvid forrásokká (betétekké) transzformálják. Ez a szolgáltatás egy olyan biztosításként is felfogható, amely lehetővé teszi, hogy akkor vegye fel a betétes a pénzét, amikor arra a legnagyobb szüksége van. A probléma abból adódik, hogy aszimmetrikus az információ a szereplők között. Egyrészt a betétesekről nem tudni, hogy mikor szeretnék kivenni a pénzüket, másrészt a betétesek nem tudják a bankról, hogy csődbe fog-e menni, ezért hajlamosak pánikba esni, és megrohanni a bankot. A betétbiztosítás jelenléte nélkül a Diamond–Dybvig (1983) által felállított játékelméleti modellben két egyensúlyi állapot lehetséges (Nash-egyensúly). Amíg a kívánatos egyensúlyi állapotban minden betétes az időbeli preferenciáinak megfelelően veszi fel, addig a nem kívánatos egyensúlyban mindenki a játék első periódusában akarja kivenni a pénzét, ami bankrohamhoz vezet. Diamond–Dybvig (1983) megmutatta, hogy a betétbiztosítás jelenlétével a kívánatos Nash-egyensúlyi állapot valósul meg. A káros egyensúlyi állapot kiküszöbölése, azaz a bankrohamok megelőzése pedig társadalmi többletértéket teremt, hiszen a pénzügyi intézményeknek nem kell áron alul, rövid időn belül pénzzé tenniük illikvid eszközeiket.

Diamond–Dybvig (1983) modellje a bankrohamok szimulációját és ezzel összefüggésben a bankrendszer működésében rejlő rendszerkockázat kutatását is megalapozza. *Chari–Jagannathan* (1988) tanulmányában a következő jelenséget vizsgálta: ha az emberek kigyózó sorokat látnak egy bankfiók előtt, azt akkor is megrohanják, amikor nincs információjuk arról, hogy vajon csődbe megy-e. Egy másik megközelítés szerint (*Kiss–Rodriguez-Lara–Rosa-García*, 2012) az, hogy a betétesek mennyire képesek megfigyelni egymás bankbetétfelvétellel kapcsolatos döntéseit, szintén befolyásolja a bankrohamok valószínűségét. Amikor nincsenek azokról információik, akkor magasabb szintű betétbiztosítás szükséges; amikor viszont vannak, akkor alacsonyabb is elégséges. Ebből a szerzők arra következtettek, hogy az optimális betétbiztosítási rendszer kialakításához figyelembe kell venni e döntések megfigyelhetőségének mértékét. *Freixas–Parigi–Rochet* (2000) a betétbiztosítás és a rendszerkockázat összefüggésében arra a következtetésre jutott, hogy a betétbiztosítás hozzájárul a bankrohamok megelőzéséhez, és ezáltal a rendszerkockázat csökkentéséhez.

A következőkben azoknak a szerzőknek az eredményeit mutatjuk be, akik empirikus kutatásokkal vizsgálták a betétbiztosításnak a bankrendszerre gyakorolt hatását.

EMPIRIKUS KUTATÁSOK

Az empirikus kutatások célja annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a betétbiztosítás intézménye a Diamond–Dybvig (1983) által leírt elméleti mechanizmus miatt valóban növeli-e a bankrendszer stabilitását, vagy ezt a pozitív hatást ellensúlyozza-e az erkölcsi kockázat jelenléte. Az erkölcsi kockázatot mint a betétbiztosítás egy lehetséges negatív hatását Diamond–Dybvig (1983) is megemlíti. A Betétbiztosítók Nemzetközi Szövetsége által használt meghatározás szerint „*az erkölcsi kockázat akkor lép fel, amikor a felek arra vannak ösztönözve, hogy nagyobb kockázatot vállaljanak, mert a kockázatvállalás költsége korlátos, hiszen azt teljes mértékben vagy részben mások vállalják át*” (IADI, 2014, 10. o.).

Az empirikus kutatások keretrendszerének megértéséhez röviden ismertetem a betétbiztosítási rendszerek evolúcióját. Az első intézményesített betétbiztosítási rendszert az Egyesült Államokban hozták létre 1933-ban, az 1929–33 közötti nagy gazdasági világválság okozta bankcsődökre adott válaszlépésként. Az intézményesített (explicit) betétbiztosítási rendszerben törvény szabályozza a betétbiztosítás működését, azaz többek között azt, hogy az mely intézmények milyen betéteire, milyen összeghatárig vonatkozik. Korábban csak a betétbiztosítási rendszerek másik típusa, a közvetett (implicit) betétbiztosítási rendszer létezett. A két modell között az a különbség, hogy amíg a betétek védelme az elsőben szerződéses kötelezettség, addig az utóbbiban nem az. Az explicit betétbiztosítási rendszer a huszadik század utolsó negyedében terjedt el. Míg 1974-ben még csak tizenkét országban működött intézményesített formában (Cecchetti, 2008), az IADI adatai szerint 2014. január 31-én már 113 ország jogszabályában szerepelt, és további 40 joghatóság vizsgálta bevezetésének lehetőségét (IADI, 2017).

A betétbiztosítás huszadik századi fejlődését először White (1995) tekintette át a betétbiztosításról az Egyesült Államokban rendelkezésre álló, közel egy évszázadnyi tapasztalat alapján. A szerző a fejlődő és a feltörekvő országokban nem javasolta a rendszer bevezetését, és a fejlett országokban is csak rövid távon, szigorú bank- és piacfelügyelet mellett tartotta működőképesnek. Álláspontját arra alapozta, hogy a betétbiztosítási rendszer megléte mellett is történtek bankcsődök az országban, amelyeket a betétbiztosítással együtt járó erkölcsi kockázat következményeinek tekintett. Véleményünk szerint a White által megfogalmazott összefüggés nem egyértelmű, különösen, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy az Egyesült Államokban a bankcsődök száma a betétbiztosítás

szövetségi szintű bevezetését követő negyven évben drasztikusan csökkent, és csak az olajválság (1973) utáni időszakban emelkedett meg. A szerző azonban ezt a pánikmentes időszakot átmenetinek vélte, és azzal magyarázta, hogy a nagy gazdasági világválság (1933) után a bankok leírták veszteségeiket, és letisztult portfólióval működtek tovább, a betétbiztosítás által generált erkölcsi kockázat pedig csak később, hosszú távon fejtette ki romboló hatását.

A 20. század végére (1999-re) már 71 országban működött explicit betétbiztosítási rendszer; az ezzel kapcsolatos nemzetközi tapasztalatokat először *Demirgüç-Kunt-Kane* (2002) rendszerezte. A szerzők szerint a gyenge pénzügyi intézményrendszerrel rendelkező országokban nehéz jól működő betétbiztosítási intézményrendszert kiépíteni, mivel a betétbiztosítás „mellékhatása”, az erkölcsi kockázat felülkerekedik az előnyökön, ezért a rendszer működése legfeljebb csak rövid távon lehet sikeres. A betétbiztosítási és a bankrendszer összefüggéseit az 1980 és 1997 közötti időszakban *Demirgüç-Kunt-DeTragiache* (2002) vizsgálta tovább 61 országban. A szerzők arra a határozott eredményre jutottak, hogy az explicit betétbiztosítás növeli a bankválság valószínűségét. A nemkívánatos hatásokat ott találták erősebbnek, ahol nagyobb a biztosítottak köre és a biztosítás mértéke, illetve ahol a rendszert az állam működteti.

A huszonegyedik századi betétbiztosítás bankrendszerre gyakorolt hatásával kapcsolatos tanulságokat *Anginer-Demirgüç-Kunt-Zhu* (2014) foglalta össze. Tanulmányuk legnagyobb értéke, hogy a szerzők a legutóbbi világválság időszakára (2007–2009-re), valamint az azt megelőző, békés idősakra (2004–2006-ra) is készítettek elemzést. Vizsgálataik során egyrészt azt találták, hogy míg a nyugalmas időszakokban a betétbiztosítással együtt járó erkölcsi kockázat negatív hatása dominál, addig a turbulens időszakokban a betétbiztosítás stabilizáló hatása. Másrészt arra jutottak, hogy a megfelelő bankfelügyeleti mechanizmusok enyhítik az erkölcsi kockázatot, az ösztönzési rendszerek pedig hozzájárulnak a pénzügyi stabilitás megőrzéséhez.

A nemzetközi empirikus kutatások eredményeit összefoglalva megállapítható, hogy a pénzügyi és a gazdasági környezet fejlettségétől, a betétbiztosítási rendszer típusától és kiterjedtségétől, valamint a gazdaság aktuális ciklusától függően a betétbiztosítás különböző mértékű erkölcsi kockázatot hordoz.

KONKLÚZIÓ

A betétbiztosítás pozitív társadalmi hatása vitathatatlan mind a bankrohalmok megelőzését, mind a rászoruló réteg kártalanítását tekintve. Ugyanakkor egyetértünk *Anginer-Demirgüç-Kunt-Zhuval* (2014, 313. o.) abban, hogy végeredményben az erkölcsi kockázat mértékén múlik, vajon a betétbiztosítás

összességében csökkenti vagy növeli-e a pénzügyi rendszer stabilitását. Mindezek alapján az a véleményünk, hogy a betétbiztosítás intézménye társadalmi szempontból kívánatos, azonban az erkölcsi kockázat csökkentésére kell törekedni. Ehhez elengedhetetlen a hatékony szabályozói és felügyeleti környezet, amelynek a formálásához az eddigi kártalanítások elemzése, a nemzetközi tapasztalatok megosztása, valamint a tudományos és a gyakorlati szakemberek párbeszéde, azaz a jelen kiadvány tartalma is hozzájárul.

FORRÁSOK

- ANGINER, D. – DEMIRGÜÇ-KUNT, A. – ZHU, M. (2014): How does deposit insurance affect bank risk? Evidence from the recent crisis. *Journal of Banking & Finance*, 48. évf. 312–321. o.
- BUSER, S. A. – CHEN, A. H. – KANE, E. J. (1981): Federal deposit insurance, regulatory policy, and optimal bank capital. *The Journal of Finance*, 36. évf. 1. sz. 51–60. o.
- CECCHETTI, S. G. (2008): Deposit insurance. In DURLAUF, S. N. – BLUME, L. [eds.] (2008): *The New Palgrave Dictionary of Economics* (2nd ed.), Palgrave, Macmillan, 1–8. évf. 445. o.
- CHARI, V. V. – JAGANNATHAN, R. (1988): Banking panics, information and rational expectations equilibrium. *The Journal of Finance*, 43. évf. 3. sz., 749–761. o.)
- DEMIRGÜÇ-KUNT, A. – DETRAGIACHE, E. (2002): Does deposit insurance increase banking system stability? An empirical investigation. *Journal of Monetary Economics*, 49. évf. 7. sz., 1373–1406. o.
- DEMIRGÜÇ-KUNT, A. – KANE, E. (2002): Deposit insurance around the globe: where does it work? *Journal of Economic Perspectives*, 16. évf. 2. sz., 175–195. o.)
- DIAMOND, D. – DYBVIK, P. (1983): Bank runs, deposit insurance, and liquidity. *Journal of Political Economy*, 91. évf. 3. sz., 401–419. o.
- DO THAN, U. – WILLIAMS, J. (1980): Banks, bankruptcy, and public regulation. *Journal of Banking & Finance*, 4. évf. 1. sz., 65–87. o.
- FREIXAS, X. – PARIGI, B. M. – ROCHET, J.-C. (2000): Systemic Risk, Interbank Relations and Liquidity Provision by the Central Bank. *Journal of Money, Credit and Banking*, 32. évf. 3. sz., 611–638. o.
- KAREKEN, J. H. – WALLACE N. (1978): Deposit insurance and bank regulation: A partial-equilibrium exposition. *Journal of Business*, 51. évf. 3. sz., 413–438. o.
- KISS, H. J. – RODRIGUEZ-LARA, I. – ROSA-GARCÍA, A. (2012): On the effects of deposit insurance and observability on bank runs: an experimental study. *Journal of Money, Credit and Banking*, 44. évf. 8. sz., 1651–1665. o.
- MERTON, R. C. (1977): An analytic derivation of the cost of deposit insurance and loan guarantees an application of modern option pricing theory. *Journal of Banking & Finance*, 1. évf. 1. sz., 3–11. o.
- WHITE, E. (1995): Deposit insurance. Policy Research Working Paper, 1541. sz. Washington DC, World Bank.